

Posudek na disertační práci Mgr. Kateřiny Smyčkové „Vytváření písňového kánonu v rukopisných kancionálech 17. a 18. století“

Hned v úvodu bych rád zdůraznil, že Kateřina Smyčková má již za sebou zjevné badatelské výsledky, které dokazují její odborné kompetence i širokou erudici. Mám na mysli několik časopiseckých a sborníkových statí a především knižní edici *Růže chuti přerozkosné. Antologie moravských rukopisných kancionálů 17. a 18. století* (2015). Předkládaná disertace je jen dalším důkazem, že jde o velmi talentovanou badatelku, disponovanou pro další odbornou činnost na poli dějin raněnovověké literatury.

Disertaci s názvem *Vytváření písňového kánonu v rukopisných kancionálech 17. a 18. století* lze považovat v jistém smyslu za obhajobu rukopisné kultury. Autorka se totiž jasně vymezuje proti dosti rozšířenému názoru (mj. i české knihovědy), podle něhož přetrvávání rukopisů v éře knihtisku je de facto civilizačním opožděním či výrazem rachitického literárního živoření. Pro Smyčkovou je rukopisná kultura především paralelním způsobem publikování, a to i v době pokročilého knihtisku. Tedy i v 17. a 18. století mohly být rukopisy záměrně upřednostňovány jako prostředek individualizace, rukopisný originál nesl pečeť jedinečnosti a mohl být přizpůsoben individuálním nárokům konkrétního adresáta. K takové perspektivě se hlásí Kateřina Smyčková a celá její práce dokazuje, že rukopisné médium může být – alespoň na půdě některých žánrů – skutečně považováno za samostatnou alternativou k produkci tištěné.

Metodologicky práce vychází z paměťových studií, které často rozvíjejí reflexe kánonu a procesů kanonizace. Je inspirována také tzv. novou filologií, jejíž ústřední kategorií je variantnost textů, a to ne jako problém, který je třeba „textologicky“ odstranit, ale jako badatelská výzva. Smyčková ráda pracuje s variantami písní a dovede z nich vyvozovat důležité poznatky (srov. s. 85–89), jde tak úspěšně ve stopách své školitelky, Marie Škarpové, která začala v domácím hymnologickém bádání důkladně interpretačně využívat variant textů.

Osobně považuji za velmi cenné regionální zaměření disertace, tj. sledování určitých místních kulturních okruhů. Na půdě raněnovověké literatury je tento přístup adekvátní, protože v 16.–18. století hrají tvůrčí a recepční komunity, spojené s jistými lokalitami, nemalou kulturní roli. Smyčková hovoří o „textových komunitách“, tedy o větších či menších skupinách, v nichž byly sdíleny určité texty, resp. o „hymnografických školách“ (analogicky k malířským/ písničkářským školám), tj. množinách zpěvníků, které mají do značné míry společný písňový repertoár. Podle Smyčkové v Čechách vznikala většina rukopisných zpěvníků v průběhu 16. a na počátku 17. století, pobělohorské zpěvníky pak tvoří znatelnou menšinu, přičemž jinak vypadá situace na Moravě, kde většina pramenů tohoto druhu vznikla od konce 17. století do třetí čtvrtiny století následujícího. Otázkou je, jak si tento stav vysvětlit (menšími tiskařskými možnostmi na Moravě? jinými způsoby komunikace?). Domnívám se ovšem, že toto rozlišení neplatí absolutně, např. ve východních Čechách vznikaly

početné rukopisné kancionály i v době baroka. Když jsem pročítal disertaci, zejména pasáže o Klabíkovi, vytanul mi na mysli rukopisný kancionál Matyáše Devotyho (Muzeum v Chrudimi, přír. č. 23 974), s nímž jsem pracoval při přípravě edice Božanova kancionálu. Ten do svého díla integruje náročnější tvorbu (Michna, Holan Rovenský), stejně jako žalmy s texty Jiříka Strejce či písně z luterského kancionálu Tobiáše Lipenského Závorky ad. Vidí autorka nějaké analogie mezi Devotyho kancionálem a zpěvníky Jana Klabíka? Celkově se mi jeví východní Čechy a východní Morava jako dvě centra rukopisné hymnografie období baroka. Důvodem může být, uvažuji nahlas, silná tradice tzv. písmáctví v daných regionech, které volně souvisí i s tradicí evangelickou (tj. s tradicí laického, hloubavého čtenářství na venkově či v menších městech, čtenářství, jehož součástí je zvyk opisovat, tj. zachovat některé texty pro budoucí generace). K významným zjištěním práce patří, že hymnografický repertoár Horních Uher (Slovensku) a části Moravy byl zřejmě do jisté míry obdobný, jak dokládají právě rukopisné kancionály. Autorka to nevysvětluje ani tak blízkostí regionální jako spíše hlediskem konfesijním, např. silnými vazbami Klabíka na luteránskou hymnografii. Rád bych upozornil, že regionální a konfesijní vazby tvoří často jeden celek, luterská hymnografie v češtině je totiž dominantně hymnografií moravsko-slovenskou.

Předložená disertační práce se vyznačuje komplexností, autorka se orientuje v různých oborech, jak si to náročné, moderní hymnologické bádání vyžaduje. Umí zapojit do výkladu kodikologické, paleografické, lingvistické i muzikologické poznatky. Také proto disertace přináší nesporné výsledky. Přesvědčivě a na bohatém materiálu např. ukazuje, že repertoár rukopisů (Smyčková hovoří o „kánonu rukopisů“ – k tomu viz dále) je dosti nezávislý na „kánonu tisků“ a je postaven na odlišných principech, k nimž patří variabilita, úzká vazba na lokální textové komunity i jistá konzervativnost, která však nevyklučuje náchylnost ke změnám. Rukopisný kancionál se jeví jako médium otevřené různým stylovým vrstvám hymnografické produkce, od vrcholné umělecké tvorby dané doby (Michnovy a Stadlmayerovy vícehlasy skladby) až po kramářskou píseň a píseň lidovou. Nepotvrdily se naopak dosud předpokládané vlastnosti této tvorby, tedy věroučná problematičnost, nižší estetická kvalita a převládající konzervativnost. Smyčková pramennou analýzou dokládá, že nejčastěji se v rukopisech objevují nové písně mariánské, o svatých a eucharistické, což má své historické důvody (dvě skupiny těchto písní se staly předmětem její knižní antologie z moravských rukopisných kancionálů 17. a 18. století, která otiskuje a důkladně komentuje dosud neznámé texty). S potěšením konstatuji, že kol. Smyčková objevila nespornou literární osobnost přinejmenším moravského významu. Tou je Jan Klabík, rektor malého moravského kůru, který dokázal ve svých kancionálech shromáždit úctyhodně obsáhlý a různorodý repertoár, mezi nimž je i více než dvě stě zatím nedoložených písní (srov. 3. kapitolu). Užitečné jsou nepochybně analýzy tradování Strejcových bratrských žalmů, stejně jako poznámky k nesporným pobožnostem, upřesňuje se tím zřetelně obraz českého zpěvu při mši v době baroka. Jedním ze zjištění autorky je, že některé písně se vyskytují v mnoha rukopisech vzniklých ve značné vzdálenosti od sebe. Spíše než přímými vazbami jednotlivých kancionálů to Kateřina Smyčková vysvětluje orálně tradovaným repertoárem.

Důraz na oralitu považuji za poněkud problematický bod disertace. Teze, že rukopisné médium je úžeji spojeno s ústní tradicí, zní logicky, navíc relativní uzavřenost menších komunit, k jakým moravské farnosti 17. a 18. století patřily, poskytuje možnosti pro orální tradování textů v kolektivní paměti. Ovšem to jsou jen podmínky, fakticky jsou tyto úvahy příliš založeny na hypotézách, ostatně autorka sama tuší, že mnoho přímých důkazů pro orální tradování neexistuje. Tím hlavním je pro Smyčkovou variantnost písní, např. málo známý text je přizpůsoben oblíbenému nápěvu, k písni je připojen refrén, je spojováno několik písní v jediný celek apod. Je třeba poznamenat, že tyto prvky najdeme i v tištěných kancionálech, které si většinou s ústní tradicí nespojujeme. A naopak – v některých případech je rukopisný repertoár podivuhodně stabilizovaný, autorka ukazuje, že Klabíkův rukopis zapisuje mnohdy staré, málo proměněné textové verze z druhé poloviny či konce 16. století. To Smyčková interpretuje jako projev konzervatismu orální kultury, ale Klabík mohl zkrátka bezprostředně znát starší, tištěné prameny a respektovat jejich fixované znění. Takový přenos se mohl odehrát zcela mimo orální kulturu.

Z dílčích problémů, které by mohly podnítit zajímavou diskuzi, zmiňuji otázku analogií mezi rukopisnými kancionály a rukopisnými modlitebními knihami. O nich se Smyčková nezmiňuje, přitom šlo o významný (časově mladší?) fenomén, který vykazuje i v typech ilustrací jisté podobnosti. Byly důvody pro vznik rukopisných modlitebních knih podobné jako v případě kancionálů? Řídí se jejich tvorba rovněž „lokálními“ principy? Na první pohled jsou však zjevné určité rozdíly, Smyčková uvádí, že v barokní hymnografii není dosud doložen případ věrného napodobení rukopisné předlohy, což byl zřejmě u modliteb běžný postup. Čím si tyto rozdíly vysvětlit?

Na závěr bych se chtěl vrátit k zřejmě nejfrekventovanějšímu termínu práce, kterým je kategorie „kánonu“ (srov. též název disertace). Autorka hovoří o lokálně sdíleném hymnografickém kánonu a vytváří představu jakýchsi alternativních, neoficiálních subkánonů, vázaných na místní, relativně uzavřené skupiny. Kladu si otázku, jak vlastně Smyčková definuje kánon. Zmiňuje neustálou proměnlivost kánonu i pojetí S. Winkové, podle níž kánon jednoduše nevzniká oficiálním nařízením shora, ale je „těžko dešifrovatelnou souhrou intencionálních jednání a působením různých instancí“ (s. 16). To jsou dosti vágní definice, přesnější však v práci nenajdeme. Autoři rukopisných děl si texty zapisovali pro potřebu vlastní či jiného jednotlivce (objednavatele), nebo za účelem užívání v úzké komunitě. Taková díla lze těžko považovat za nositele kánonu a kanonizace, chybí jim status stabilizované tradice, jež má jistou institucionální oporu a závaznost. Kateřina Smyčková naopak hovoří o kánonu jako o neustále proměnlivé množině, spontánně a dynamicky žijící mezi recipienty. Zdá se mi, že takto se nepatříčně rozšiřuje obsah této kategorie, rozostřují se její hranice (jak vlastně v takovém vidění rozlišíme texty kanonické od nekanonických?).

Tyto připomínky nijak nezpochybnují kvalitu celé práce, naopak ukazují její podnětnost. Zdůrazňuji na závěr, že Kateřina Smyčková odevzdala vyzrálou a materiálově bohatou disertaci (s cennými přílohami v podobě důkladného katalogu a obrazového doprovodu). Jde o text napsaný kultivovaným způsobem, odborně korektní a zároveň kvalitně zredigovaný.

Disertace Kateřiny Smyčkové splňuje požadavky kladené na tento typ prací, doporučuji ji k obhajobě a navrhuji klasifikaci „**prospěla.**“

Doc. Mgr. Jan Malura, Ph. D.

V Ostravě 31. 8. 2015